

А. М. ЕРМАКОВА

(г. Гомель, УА “Гомельскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”)

ТЭКСТ НАВІН У СУЧАСНЫХ СМІ

У артыкуле разглядаюцца ўзроўні аналізу тэкстаў сродкаў масавай інфармацыі. Сучасныя падыходы да тэкстаў сродкаў масавай інфармацыі патрабуюць разумення тэкстаў як своеасаблівага тыпу дыскурсу. Дыскурс з’яўляецца складаным адзінствам моўнай формы, значэння і дзеяння. Таму найбольшую цікавасць уяўляе аналіз тэкстаў масавай інфармацыі з пазіцый дынамічнай прыроды іх вытворчасці, разумення і дзеяння, што рэалізуецца з іх дапамогай. Публіцыстычны тэкст як своеасаблівы тып сацыяльнага дыскурсу з’яўляецца складаным адзінствам моўнай формы, значэння, што закладзена ў гэтую форму, і дзеяння, якое можна выклікаць з дапамогай гэтага тэксту. Граматычны аналіз выкарыстання мовы ў тэкстах прэсы здольны выявіць агульную накіраванасць паведання журналіста або ўсяго выдання.

Рэпрэзентацыя і ўзнаўленне падзей-навін журналістамі – не такія простыя і інертныя працэсы. Сёння праблема эфектыўнай камунікацыі як ніколі актуальная. СМІ даюць рэальную практыку маўлення, якое выходзіць у прастору жывой камунікацыі, узаемадзеяння.

Вывучэнне мовы сродкаў масавай інфармацыі мае вялікую сацыяльную і палітычную значнасць. Якім чынам людзі набываюць сацыяльныя веды, як фарміруюцца іх погляды, устаноўкі, як праз мову рэалізуюцца ідэалагічныя погляды? Агульнавядома, што вербальныя зносіны ўяўляюць сабой адзінства двух аспектаў – вербальнага інфармавання і вербальнага ўздзеяння. Гэтае палажэнне імпліцытна сцвярджае актыўную ролю вытворцы тэкстаў і пасіўную іх спажываўца, што не зусім адпавядае сучаснаму разуменню асаблівасцяў дыскурсу навін.

Аналіз дыскурсу навін не абмяжоўваецца лінгвістычным апісаннем фаналагічных, марфалагічных, сінтаксічных або семантычных структур ізаляваных слоў, словазлучэнняў або сказаў. Сучасныя падыходы да тэкстаў сродкаў масавай інфармацыі патрабуюць іншага разумення тэкстаў, тэкстаў як своеасаблівага тыпу дыскурсу [1]. Доўгі час дыскурс разумелі як звязную паслядоўнасць сказаў, сёння ён трактуецца як складаная камунікатыўная з’ява, што ўключае акрамя вербальнай формы яшчэ і экстралінгвістычныя фактары, што спрыяюць разуменню тэксту. Веды пра свет, погляды, устаноўкі, мэты адрасата ўлічваюцца падчас прагматычнай інтэрпрэтацыі. Дыскурс з’яўляецца складаным адзінствам моўнай формы, значэння і дзеяння. Таму найбольшую цікавасць уяўляе аналіз тэкстаў масавай інфармацыі з пазіцый дынамічнай прыроды іх вытворчасці, разумення і дзеяння, што рэалізуецца з іх дапамогай. У якасці вызначэння дыскурсу прыем ідэю аб узаемапрапаненні тэксту і кантэксту, у аснове якой ідэя інтэртэкстуальнасці [1]. Дыскурс, які разумеецца як тэкст, пагружаны ў сітуацыю зносінаў [2, 136–137], дапускае мноства вымярэнняў. З пазіцыі прагмалінгвістыкі дыскурс уяўляе сабой інтэрактыўную дзейнасць удзельнікаў зносінаў, абмен інфармацыяй, аказанне ўздзеяння адзін на аднаго, выкарыстанне розных камунікатыўных стратэгіяў, іх вербальнае і невербальнае ўвасабленне ў практыцы зносінаў. Функцыянальны падыход прадугледжвае абумоўленасць аналізу функцый дыскурсу вывучэннем функцый мовы ў шырокім сацыякультурным кантэксце. Лінгвастылістычны аналіз дыскурсу вылучае рэгістры зносінаў, размяжоўвае вуснае і пісьмовае маўленне ў іх жанравых разнавіднасцях, вывучае характарыстыкі функцыянальных стыляў. З пазіцыі фармальна або структурна арыен-

таванай лінгвістыкі дыскурс вызначаецца як мова, якая вышэй за ўзровень сказа або сло-вазлучэння. Лінгвакультурнае вывучэнне дыскурсу вызначае спецыфіку зносін у межах пэўнага этнасу, вызначае формульныя мадэлі этыкету і маўленчых паводзін у цэлым [3]. Сацыялінгвістычны падыход да даследавання дыскурсу прадугледжвае аналіз удзельнікаў зносін як прадстаўнікоў розных сацыяльных груп і аналіз умоў зносін у шырокім сацыякультурным кантэксце. Цікаваць да дыскурсу як кагнітыўна-семантычнай з'явы паўстала параўнальна нядаўна. Любое камунікатыўнае дзеянне ў межах спантаннага або арганізаванага дыскурсу ўяўляе сабой рэалізацыю тых ці іншых камунікатыўна-кагнітыўных структур. Такімі кагнітыўнымі структурамі з'яўляюцца фрэймавыя мадэлі, якія змяшчаюць інфармацыю сацыякультурнага характару. Фрэйм разглядаецца як адзін са спосабаў прадстаўлення стэрэатыпнай сітуацыі, які змяшчае інфармацыю розных відаў. Вядомы галандскі лінгвіст Т. А ван Дэйк гаворыць пра тэрмін “фрэйм” у сувязі з арганізацыяй “агульных ведаў” у канцэптуальных сістэмах. Рамкі разглядаюцца як адзінкі, арганізаваныя вакол нейкага канцэпту і ўтрымліваюць асноўную, тыповую і патэнцыйна магчымую інфармацыю, якая асацыіруецца з тым ці іншым канцэптам [1].

Тэксты характарызуюцца складанымі асаблівасцямі, такімі як адносіны звязнасці паміж сказамі, агульная тэматычная структура, схематычная арганізацыя, шэрагам стылістычных і рытарычных параметраў.

На семантычным узроўні аналіз дыскурсу як паслядоўнасці сказаў дае магчымасць вывучаць суаднесеныя адна з адной інтэрпрэтацыі: значэнні або рэфэрэнцыі слоў, несамастойных або самастойных сказаў разглядаюцца як функцыя ад значэнняў і рэфэрэнцый, замацаваных за папярэднімі сказамі. Гэты аспект дыскурсу часта апісваюць з пазіцыяй лакальнай або паслядоўнай кагерэнтнасці. Тэкст з'яўляецца семантычна звязаным, калі апісвае магчымую паслядоўнасць падзей, г.зн. семантычная звязнасць залежыць ад нашых ведаў і ўяўленняў аб тым, што магчыма ў гэтым свеце.

Наступны, больш высокі і глабальны, узровень аналізу дыскурсу сродкаў масавай інфармацыі – семантычная макраструктура. Семантычная макраструктура выяўляецца ў працэсе вылучэння топікаў з тэкстаў. Тэорыя макраструктур дае магчымасць даследаваць асаблівыя характарыстыкі загалова і ліда, у якіх суб'ектыўна абагульняецца астатняя частка паведамлення. Вылучэнне макраструктур тлумачыць, чаму ў памяці чытачоў утрымліваюцца толькі асноўныя топікі, г. зн. вышэйшыя ўзроўні семантычнай макраструктуры тэкстаў навін.

Схематычная суперструктура тэкстаў навін з'яўляецца той формай, што арганізуе агульнае значэнне тэксту як цэлага. Схема гэта зададзена наборам характэрных катэгорый і правіл, што вызначаюць іх паслядоўнасць. Газетныя паведамленні штодзённа публікуюцца тысячамі і яны арганізаваны ў адпаведнасці з такой схемай, схемай навін. Корпус тэксту дэманструе такія катэгорыі, як кароткі змест, галоўная падзея, фон, кантэкст, гісторыя, вербальныя рэакцыі, каментар.

Арлен Кашкурэвіч не згодзен з Мацісам

У Светлагорскай карціннай галерэі “Традыцыя” імя Германа Пранішнікава адкрыта персанальная выстава народнага мастака Беларусі Арлена Кашкурэвіча. (Заглавак і лід – кароткі змест, галоўная падзея). Асаблівыя ўмовы вытворчасці і ўспрымання навін патрабуюць з'яўлення важнай інфармацыі ў пачатку тэксту. Структурыраванне па прынцыпу рэлевантнасці пранізвае ўвесь тэкст навін.

Усе 26 яго графічных твораў, прадстаўленых на выставе, робяць нас пэўным чынам яго сааўтарамі, аднадумцамі. Яны прасякнуты глыбінным адчуваннем нашай драматычнай гісторыі, філасофскім асэнсаваннем не толькі мінулага, але і сучаснага жыцця. Такое адчуваецца нават у серыі, так і хочацца сказаць, замалёвак з натуры “Гэтае мілае гарадское жыццё...”але самі творы адразу ж выяўляюць іранічнасць

падтэксту назвы цыкла. Не такім ужо мілым аказваецца гэтае жыццё, калі разглядаеш карціны “Людзі ў тумане”, “Мы толькі прахожыя”, “Сабачая пляцоўка”, “Сустрэча”, “Сон старога музыканта”. Толькі зрокавага ўспрымання для іх вельмі і вельмі мала. Вачыма пачынае глядзець душа... (Кантэкст)

Арлен Кашкурэвіч вядомы, перш за ўсё, графічнымі серыямі “Партызаны”, “Купаліяна”, “Асветнікі”, “Святыя зямлі беларускай”, “Прысвячэнне В. Быкаву”... ён з пранікнёнай таленавітасцю аздобіў многія кнігі, у тым ліку “Курган” Янкі Купалы, “Песню пра зубра” Міколы Гусоўскага, “Каласы пад сярпом тваім” Уладзіміра Караткевіча, “Снежныя зімы” Івана Шамякіна, “Хатынскую аповесць” Алеся Адамовіча. (Гісторыя)

Светлагорцы маюць рэдкасную магчымасць пабачыць прасякнутую гістарычнай веліччу яго карціну “Паляванне ў Вялікім княстве Літоўскім” і славу ты трыпціх “У часы Ірады”. (Галоўная падзея). Спецыфічнай асаблівасцю тэкстаў навін з’яўляецца тое, што і топікі і схема навін, што арганізуе іх, не прадстаўлены ў тэксце адной лінейнай паслядоўнасцю. Яны дыскрэтныя, з’яўляюцца ў тэксце па частках.

Як прызнаўся Арлен Кашкурэвіч, ён не згодзен з Анры Мацісам, які нібыта аднойчы заўважыў, што хацеў бы, каб яго творы былі для гледачоў чымсьці накшталт утульных крэслаў. “Для мяне важна, каб мае карціны, наадварот, перашкаджалі гэтай уяўнай утульнасці, заклікалі да эмацыянальнага роздуму”, – гаворыць Арлен Міхайлавіч (Вербальная рэакцыя) (“Гомельская праўда”, 20.11.2010).

Макраструктуры выводзяцца з тэкстаў на аснове нашых ведаў і перакананняў, і таму яны вар’іруюцца.

Тэматычная структура тэксту разгортваецца паслядоўна, кожны абзац “згортваецца” ў топік.

1. Персанальная выстава Арлена Кашкурэвіча
2. 26 твораў – філасофскае адчуванне жыцця
3. Арлен Кашкурэвіч вядомы
4. Светлагорцы маюць магчымасць пабачыць карціны
5. Карціны не ўтульныя крэслы, яны заклікаюць да эмацыянальнага роздуму

Топікі лёгка згортваюцца ў адзін, які фармулюем у якасці загалова: Арлен Кашкурэвіч не згодзен з Мацісам (які лічыць, што карціны – утульныя крэслы)

У тэкст актыўна “ўводзіцца” чытач, што дасягаецца “рэпартажнымі прыёмамі”: калі разглядаеш карціны; такое адчуваецца (чытач бачыць вачыма аўтара), аўтар аб’ядноўвае чытача і сябе: робяць нас пэўным чынам яго сааўтарамі, аднадумцамі, у тэксце сфарміравана выразнае поле суб’ектыўнай мадальнасці: прасякнуты глыбінным адчуваннем, так і хочацца сказаць, вачыма пачынае глядзець душа, маюць рэдкасную магчымасць, прасякнутую гістарычнай веліччу, славу ты трыпціх. Выразная ацэнчанасць сфарміравана пераважна сродкамі лексічнага ўзроўню.

Тэкст тэматычна дакладны, схематычная суперструктура, мікра- і макраструктурная арганізацыя правільныя. Тэкст лёгка ўспрымаецца і з поспехам выконвае асноўныя задачы: інфармуе і ўздзейнічае (заклікае да эмацыянальнага роздуму) шляхам эмацыянальнага заражэння, заклікае да дзеяння (хачу наведаць выставу!)

Высветліць прычыны з’яўлення зместу – важная задача ў працэсе вывучэння дыскурсу навін. Актуалізацыя таго ці іншага зместу мае прычынна-выніковую аснову.

Як слушна заўважае І. Ухванана-Шмыгава кантэнт і кантэкст узаемна праяўляюцца адзін у другім. Кантэнт – гэта фокус увагі, а кантэкст – яго фрэйм, рамка (якая часам не ўспрымаецца, але вызначае і фарміруе кантэнт). Каб актуалізаваць шматзначнасць тэкстаў, неабходна ўмець кіраваць “фокусам увагі”. Кантэнт можа фарміраваць стэрэатып. І як паказвае практыка, стэрэатыпізацыя – актыўны прыём моўнага ўздзеяння ў сродках масавай камунікацыі.

Ацэначны стэрэатып складаюць аб’екты, што ўваходзяць у класіфікацыйныя структуры і валодаюць стандартным наборам прыкмет. На аб’ект маўлення накладваюцца ўзоры і

стандарты, яго суадносяць са шкалай ацэнак. Уяўленне пра стэрэатып з'яўляецца імпліцытным, яно – псіхалінгвістычная аснова выказвання. Соцыум, ствараючы карціну свету, мае пастаяннае ўяўленне пра аб'екты, вызначае іх праз паняцці, падкрэсліваючы сутнасць (інтэнсіўнасць тэрміна). Мадэль свету ўяўляе сабой пэўным чынам арганізаваныя веды аб свеце, якія характэрныя кагнітыўнай сістэме або яе мадэлі. Гэтую мадэль ствараюць “аб'ектыўныя” веды (агульныя веды пра свет) і “суб'ектыўныя”. Гэта каштоўнасці і іх іерархіі, семантычныя канструкты тыпу “норма”, “каузіраванне” і іншыя кагнітыўныя структуры, што абагульняюць вопыт індывіда і соцыума.

Стэрэатыпы фарміруюцца на аснове асацыятыўных сувязей па мадэлі “А мае адносіны да В”, дзе В – адзін з прататыпічных канцэптаў, што выступае сімвалам добра / зла.

З аднаго боку, ён з'яўляецца найкарацейшым шляхам да чытача па прычыне яго агульнадаступнасці, з другога – пераасэнсаванне стэрэатыпу можа быць сродкам актуалізацыі новага зместу і значным фактарам уздзеяння.

Калі чытач умее распазнаваць тэксты, якія аказваюць агрэсіўнае ўздзеянне, магчыма апрацоўка тэкстаў пры дапамозе контрстратэгіяў. Ён пачынае шукаць алагізмы ў тэксце або проста палюхаецца ўздзеяннем і адмаўляецца ад чытання. Названыя механізмы непажаданыя для аўтара тэксту. Каб пазбегнуць іх рэалізацыі, аўтар можа трансліраваць тэкст у імпліцытнай форме, выкарыстоўваючы сродкі намінацыі, рэфэрэнцыі, сінтаксічныя прыёмы або скарыстаць стэрэатып, фрагмент канцэптуальнай карціны свету, устойлівае культурна-нацыянальнае ўяўленне. Гэтыя ўпарадкаваныя, схематычныя, дэтэрмінаваныя культурай “вобразы свету” эканомяць намаганні чалавека падчас успрымання складаных аб'ектаў свету. Апошні прыём з'яўляецца вельмі дзейсным, бо стэрэатып выконвае шэраг кагнітыўных функцый – функцыю схематызацыі і спрашчэння, функцыю фарміравання і захавання групавой ідэалогіі.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Ван Дейк, Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.

2 Арутюнова, Н. Д. Лингвистический энциклопедический словарь / Н. Д. Арутюнова. – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – 682 с.

3 Карасик, В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: Сб. науч. тр. Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–20.

4 Ухванова-Шмыгова, И. Ф. Причинно-генетическое моделирование плана содержания текста как основа для структурирования его контекстной информации / И. Ф. Ухванова-Шмыгова // Семантика языковых единиц разных уровней (на материале романо-германских языков): Тез. докл. науч.-практ. конф. – Ижевск : Изд-во Удмурт, гос. ун-та, 1992. – С. 109 – 111.

The article examines analysis levels of mass media texts. Modern approaches to dealing with mass media texts require considering texts as a particular type of discourse. Discourse is a complex unity of linguistic form, meaning and action. Therefore the greatest interest lies in the analysis of mass media texts from the perspective of dynamic nature of their production, understanding and action, implemented by their means. The journalistic text as a distinctive type of social discourse is a complex unity of linguistic form, meaning inherent in this form, and action which can be caused by means of this text. The grammatical analysis of language usage in press texts is capable of revealing the general orientation of a journalist's message or the message of the whole edition.